

نقش عوامل فرهنگی، مذهبی و اکوتوریستی در توسعه گردشگری ابرکوه

امین ابراهیمی دهکردی^{۱*}

۱- کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه هنر و معماری تهران مرکز

چکیده

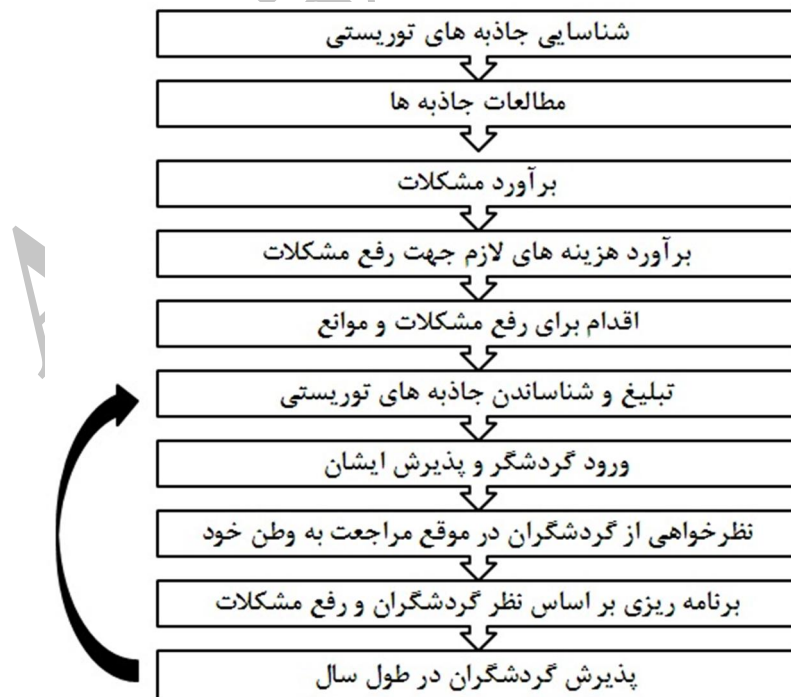
امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعتی پویا و دارای ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است؛ به طوری که بخش مهمی از درآمدهای بسیاری از کشورهای دنیا از طریق این صنعت به دست می‌آید. امروزه در سراسر دنیا تقاضای روزافزون گردشگران برای استفاده از جاذبه‌های طبیعی و بازدید از اماکن تاریخی، فرهنگی و مذهبی، بستر مناسبی برای فراهم ساختن امکانات رفاهی و توسعه گردشگری فراهم آورده است. شهرستان ابرکوه علاوه بر این که به عنوان حلقه‌ی واسطه بین سه استان مهم به لحاظ گردشگری، در سطح ملی شناخته شده است، دارای پتانسیل‌های مذهبی، فرهنگی، تاریخی و طبیعی با ارزش بسیاری نیز هست؛ لیکن تاکنون این شهر نتوانسته است به جایگاه واقعی خود در عرصه جذب گردشگر به ویژه به لحاظ ضریب ماندگاری گردشگران دست یابد. این شهرستان با خصوصیات ویژه‌ای که متأثر از قدمت کهن، اقلیم گرم و خشک، هم‌جواری با جاده ابریشم و معماری پیش و پس از اسلام، از نظر موقعیت مکانی و داشتن عناصر مهم جذب گردشگر مانند سرو کهنسال با شهرت بین‌المللی، آثار متعدد ارزشمند تاریخی، تنوع اقلیمی، آداب و رسوم ملی و مذهبی، زمینه‌های مناسبی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری دارد. در پژوهش حاضر هدف اصلی آن است که نقش جاذبه‌های اکوتوریسمی، فرهنگی - مذهبی و تاریخی در توسعه گردشگری ابرکوه بررسی شود؛ لذا با معرفی انواع جاذبه‌های گردشگری ابرکوه، ضمن پی‌جویی توانمندی‌ها و کارکردهای گردشگری شهر ابرکوه و به منظور توسعه این کارکردها، به ارائه راهکارها و تعیین استراتژی‌های کاربردی برای توسعه گردشگری پرداخته شده است. روش بررسی توصیفی، استنباطی و تحلیلی بوده و جمع‌آوری داده‌ها به وسیله پرسش‌نامه انجام و تجزیه شده و تحلیل آنها به وسیله نرم افزار Spss صورت پذیرفته است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، جاذبه اکوتوریسمی، توریسم فرهنگی، گردشگری فرهنگی - مذهبی، ابرکوه.

* نویسنده رابط: ebrahimiamin@gmail.com

۱- مقدمه

صنعت گردشگری در هزاره سوم به یکی از پر رونق‌ترین، جذاب‌ترین و اشتغال‌زاترین صنایع جهان تبدیل شده است. رشد سریع گردشگری در دهه‌های اخیر، نقش قابل توجهی در تأمین منابع مورد نیاز ارز و توسعه اقتصادی داشته و باعث توجه بیش از پیش کشورها به آن شده است. رونق گردشگری در هر منطقه تابع شرایط و ویژگی‌های ملی و منطقه‌ای شامل سیاست‌های دولت، عوامل اجتماعی و فرهنگی، جاذبه‌های طبیعی و تاریخی، کمیت و کیفیت خدمات ارائه شده به گردشگران می‌باشد (Garrod & Wornell, 2006). از آنجایی که گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان، یکی از بزرگ‌ترین و سودآورترین صنایع محسوب می‌شود، ایران با پیشینه تمدنی کهن و جاذبه‌های متنوع و موقعیت برجسته اقلیمی، خواهان منافع اقتصادی از جمله اشتغال‌زایی و درآمد ارزی بوده و بر حفظ ارزش‌های متعالی و هویت فرهنگی خود نیز تأکید دارد. بر اساس گزارش سازمان جهانی جهانگردی (WTO) و برنامه چشم‌انداز توریسم در سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد گردشگران در سراسر جهان به یک میلیارد و ششصد میلیون نفر خواهد رسید (خذرلی، ۱۳۸۹). این سازمان پیش‌بینی کرده که منطقه خاورمیانه پس از شرق آسیا، بالاترین میزان رشد توریسم را در جهان خواهد داشت. بر این اساس در برنامه‌ریزی به منظور بهره‌برداری از جاذبه‌های توریستی و اکوتوریستی می‌بایست سیاست‌های کلان دولت و خواسته‌های مردم محلی مورد توجه قرار گیرد (نمودار ۱).

نمودار شماره ۱: چگونگی برنامه‌ریزی به منظور جذب گردشگران (خذرلی، ۱۳۸۹)

۲- مبانی نظری

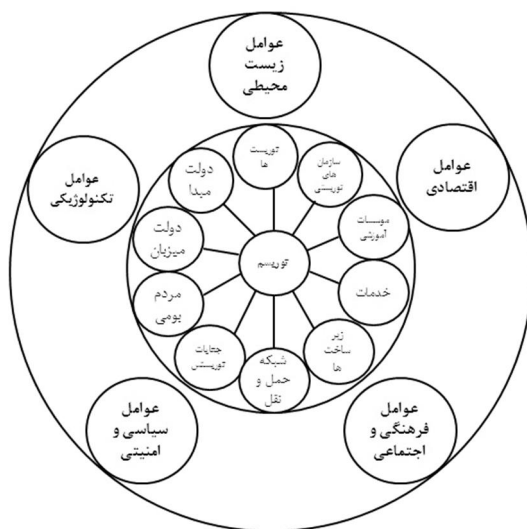
در آغاز قرن بیست و یک هنوز توسعه برخی از استان‌های کشور با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است؛ چرا که راهبردهای گذشته در زمینه توسعه نواحی موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را سامان بخشد. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی شده است. یکی از راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته است، توسعه و گسترش توریسم در نواحی محروم ولی دارای پتانسیل‌های لازم است. بدیهی است کشورهای که از طبیعت متنوع و قابل ارائه برخوردارند، سالانه میلیون‌ها دلار از پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده خود درآمد ارزی کسب می‌نمایند (سید علی پور و اقبالی، ۱۳۹۰). اولین گام برای به حرکت درآوردن چرخه اقتصادی توریسم، شناسایی و معرفی قابلیت‌ها و توانمندی‌های بالقوه موجود است که با شناخت و برنامه‌ریزی‌های همه جانبه می‌توان زمینه‌های بهره‌برداری اقتصادی را مهیا نمود. شهرستان ابرکوه به دلیل دارا بودن تنوع اقلیمی و زیستی، توان‌های فراوانی برای جذب توریسم و اکوسیستم دارد (میراج، ۱۳۸۶). گردشگری پدیده‌ای است که از گذشته دور مورد توجه جوامع انسانی بوده و بر حسب نیازهای متفاوت اجتماعی و اقتصادی به پویایی خود ادامه داده و با توجه به توسعه روز افزون ارتباطات و افزایش چشمگیر تعداد گردشگران و درآمدهای ارزی حاصل از آن نتایج بسیاری همچون اشتغال را برای جوامع به دنبال داشته است. بهتر است توجه ویژه‌ای به تسهیل هماهنگی و روابط سازمانی در مقیاس‌های محلی، ناحیه‌ای و زیرناحیه‌ای داده شود تا تولیدات و زیربنای اقتصادی جدیدی ایجاد نموده و به جای رقابت فرسایشی، رقابت سازنده و مثبتی را سازماندهی نماید (Cawley, 2007). هر یک از محیط‌های طبیعی، جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی زمینه ساز فعالیت‌های گوناگونی هستند، که توریسم نیز از جمله این فعالیت‌ها محسوب می‌شود (سید علی پور و اقبالی، ۱۳۹۰). شدت و ضعف فعالیت‌های جهانگردی به طور نسبی متأثر از کارکردهای فوق و امکانات و توانمندی‌های موجود در هر یک از این زمینه‌هاست. لذا به همان نسبت که حوزه‌های زیست محیطی و اماکن جغرافیایی هر یک دارای خصوصیات و ویژگی‌های منطقه‌ای خاص خود هستند، حوزه فعالیت‌های توریستی نیز متنوع بوده و از حوزه‌ای به حوزه دیگر متفاوت می‌باشد (ابراهیمی زاده، ۱۳۸۶). توسعه فعالیت توریستی با انگیزه گردشگری غالباً منوط به جاذبه‌های متنوع طبیعی، فرهنگی و تاریخی است. کشورهای پیش‌تاز در بخش گردشگری یا به لحاظ چشم‌اندازهای طبیعی مانند: دریاچه‌ها، سواحل آفتابی و کوهستان‌های پربرف یا به لحاظ قدمت تاریخی خود و یا به لحاظ عناصر دیگر و ایجاد برخی جاذبه‌های مصنوعی و همچنین ایجاد ساختاری سازمانی و فراهم آوردن بستر سرمایه‌گذاری‌های گسترده توانسته‌اند به تقاضای وسیعی از نیازهای جهانگردی پاسخ داده و از تأثیرات و دستاوردهای آن نیز به همان اندازه بهره‌مند گردند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۸).

گسترش و توسعه گردشگری در کشورهای توسعه یافته موجب تنوع هر چه بیشتر مشاغل و منابع درآمدی و کاهش ناهماهنگی در سایر بخش‌ها شده است. این صنعت برای کشورهای در حال توسعه که با مشکلات بی‌حد و حصر اقتصادی و اجتماعی مواجه‌اند، می‌توان فرصتی درخور در اختیار برنامه‌ریزان قرار دهد تا به کاهش نابرابری‌ها، افزایش درآمدها و فرصت‌های جدید شغلی و توازن اقتصادی مناطق مختلف کشور دست یابند (نوروزی، ۱۳۸۹). توسعه طبیعت‌گردی در نواحی بیابانی مستلزم تدوین برنامه و راهبردهای مناسب مختص این نواحی است. در این زمینه راهبردهای طبیعت‌گردی به دلیل این که تعامل نظام‌های اکولوژی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در جوامع میزبان مد نظر قرار می‌دهد، راهبردی مناسب برای توسعه پایدار مناطق مورد هدف به شمار می‌آید (نصرتی، ۱۳۷۸). در این زمینه نظام‌های گردشگری به مانند اکوسیستمی پویا و وابسته به سرمایه‌های طبیعی عمل می‌نماید و در صورت تخریب این سرمایه طبیعی، پویایی آنها دچار اختلال می‌گردد. بنابراین این اتخاذ راهبردهای مناسب به منظور حفظ این سرمایه‌ها و تداوم پویایی گردشگری ضروری به نظر می‌رسد (Higham, 2007). طبیعت‌گردی به طور مستقیم با منابع طبیعی جوامع میزبان ارتباط می‌یابد و روستاییان به دلیل شیوه زندگی و نوع معیشت خود، بهره‌برداران اصلی و مستقیم منابع طبیعی محسوب می‌شوند و به رغم داشتن تنها ۳۲ درصد از جمعیت کشور، حدود ۹۰ درصد از عرصه‌های طبیعی کشور را در اختیار دارند (رضوانی، ۱۳۸۳).

صنعت توریسم بیشترین درآمد را در سطح جهانی برای برخی از کشورها به خود اختصاص داده است. توجه بیشتر به آن کاملاً منطقی و اقتصادی به نظر می‌رسد. در سال‌های اخیر فناوری اطلاعات روش‌های عملی را در تمامی سازمان‌ها و به‌ویژه در صنعت گردشگری، متحول ساخته است (سیدعلی‌پور و اقبالی، ۱۳۹۰). الگوبرداری مناسب از کشورهایی که هم‌اینک در این صنعت چه به لحاظ تعداد و چه به لحاظ درآمد و چه از حیث درآمد از رتبه‌بندی مناسبی در سطح جهان برخوردار هستند، می‌تواند مسیر رسیدن به موفقیت را تا حد امکان کوتاه و بهینه سازد (علوی، ۱۳۹۰). امروزه پارادایم پایداری به طور عام و در صنعت گردشگری به طور خاص به دغدغه‌ای جهانی تبدیل شده و در نوشتار توسعه گردشگری مفهوم پایداری به کانون اصلی مباحث علمی و دانشگاهی جهان تبدیل شده است (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۹). دخالت انسان در محیط زیست منجر به تغییر در اکوسیستم طبیعی، تخریب محیط زیست و تبدیل جاذبه‌های طبیعی به کاربردهای مسکونی و صنعتی می‌شود که دوری انسان از طبیعت را به دنبال خواهد داشت. بنابراین انسان برای بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی، استراحت و تمدد اعصاب دست به فعالیت‌هایی می‌زند که به آن اکوتوریسم یا طبیعت‌گردی می‌گویند. اکوسیستم، گردش به مناطق طبیعی و نسبتاً دست نخورده برای مطالعه و لذت بردن از چشم‌اندازهای طبیعی، حیات وحش جانوری و گیاهی تعریف شده که جنبه‌های فرهنگی منطقه را نیز مورد توجه قرار می‌دهد (سراقی و همکاران، ۱۳۷۸). اکوتوریسم یا طبیعت‌گردی در میان گونه‌های مختلف گردشگری از جایگاه ویژه و رشد قابل توجهی برخوردار است، به نحوی که در بیست ساله اخیر شاهد گسترش سریع فعالیت‌های طبیعت‌گردی در سراسر جهان بوده‌ایم و انتظار می‌رود بر

شدت این گسترش نیز افزوده شود. بنابراین اکوتوریسم از آینده‌ای پررونق و درخشان برخوردار است که موجب مزایای فراوانی برای جهانیان خواهد شد (Randall, 2002).

جاذبه‌های متعدد و متنوع تاریخی، فرهنگی و طبیعی استان فرصت مناسبی برای دستیابی به توسعه پایدار هستند. با توجه به سهم قابل توجه حضور گردشگران تاریخی و فرهنگی در شهرستان ابرکوه، بررسی تأثیرات این دست از گردشگران و سهم آنان در توسعه پایدار این شهرستان امری اجتناب ناپذیر است (کریم‌پناه، ۱۳۸۴). منابع و جاذبه‌های گردشگری در تمامی بخش‌های برنامه‌ریزی و مدیریتی صنعت گردشگری در تمامی بخش‌های برنامه‌ریزی و مدیریتی صنعت گردشگری از اهمیت بالایی برخوردار است و ویژگی‌ها و مشخصه‌های منابع و جاذبه‌ها در یک کشور یا منطقه اساس توسعه گردشگری را مهیا می‌سازد و بدون شک بهره‌مندی از منابع و جاذبه‌های گردشگری موجود، در پیدایش و توسعه گردشگری نقش اساسی ایفا می‌کند (ضیایی و داغستانی، ۱۳۸۹). بر اساس دیدگاه‌های برنامه‌ریزی توسعه پایدار، یادمان‌ها و ثروت‌های تاریخی تنها به عنوان میراث قلمداد نمی‌شوند، بلکه بهره‌برداری از آنها در فعالیت‌های اقتصادی و در امر جهانگردی دارای ارزش‌های کم نظیری است. از دیدگاهی تاریخی، حفظ و احیا گذشته آنهاست (شربت، ۱۳۸۹). اطلاعات مهمترین رکن توسعه اکوتوریسم است. با توجه به تعامل‌های پیچیده بین اکوتوریسم و عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی، تنها با در دست داشتن اطلاعات واقعی و به‌هنگام می‌توان به برنامه‌های توسعه‌ای کارا و مؤثر دست یافت (زاهدی، ۱۳۸۵). عوامل مؤثر در توسعه گردشگری و جلب گردشگران در شهرستان ابرکوه عبارتند از: موقعیت جغرافیایی، جاذبه‌های اکوتوریستی (طبیعی) و جاذبه‌های انسان‌ساخت (امین بیدختی، ۱۳۸۶). در اهمیت گردشگری همین بس که از این صنعت در حال حاضر به عنوان صنعت پر درآمد و پول ساز، پس از صنعت نفت و خودروسازی در جهان می‌توان نام برد (سیدعلی پور و اقبالی، ۱۳۹۰). توریسم یک مقوله چند بعدی است و با عوامل متعددی در ارتباط است (نمودار ۲).

نمودار شماره ۲: الگوی تعاملی صنعت توریسم (سید علی پور و اقبالی، ۱۳۹۰)

۳- روش تحقیق

این تحقیق به روش توصیفی، پیمایشی انجام پذیرفت، به نحوی که از طریق مشاهده و مصاحبه حضوری و تکمیل پرسشنامه از گردشگران، اطلاعات جمع‌آوری شد. جامعه آماری تحقیق گردشگرانی بوده‌اند که از جاذبه‌های اکوتوریسمی، تاریخی، فرهنگی و مذهبی شهرهای ابرکوه بازدید می‌کردند. نمونه‌گیری به روش تصادفی انجام و در نهایت تجزیه و تحلیل داده‌ها به وسیله نرم افزار Spss صورت پذیرفت.

۴- معرفی ابرکوه

ابرکوه یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است که در مرکز ایران و در محدوده استان یزد واقع می‌باشد. هم‌اکنون آثار باستانی بسیار زیادی از روزگاران گذشته در این مکان به‌جای مانده‌است که نشان از وجود تمدنی به‌یاد ماندنی و قدیمی دارد. ابرکوه در جنوب غربی شهرستان تفت و استان یزد واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان صدوق استان یزد و شهرستان شهرضا استان اصفهان، از شرق به شهرستان خاتم یزد و از غرب و جنوب به شهرستان آبادیه استان فارس محدود است. بر اساس آخرین سرشماری جمعیت خانوارهای ساکن شهر ابرکوه، ۱۹۱۶۴ نفر و بر اساس آمار کلی، جمعیت شهرستان در حدود ۴۳۵۰۰ نفر می‌باشد. دین مردم این شهرستان اسلام و مذهب ایشان شیعه است. در زمینه کشاورزی، عمده‌ترین سطح زیر کشت ابرکوه مربوط به گندم، و پسته دومین محصول عمده ابرکوه است. از نظر تقسیمات کشوری ابرکوه قبلاً جزئی از شهرستان یزد از استان اصفهان بوده (تا سال ۱۳۳۲) و سپس در سال ۱۳۳۲ به استان فارس (شهرستان آبادیه) ضمیمه گردید (کرمی، ۱۳۸۶). در سال ۱۳۶۷ این شهر به عنوان بخشی از شهرستان تفت از استان یزد درآمد و در سال ۱۳۷۳ طبق آخرین تقسیمات کشوری مستقلاً یکی از شهرستان‌های یزد با مرکزیت ابرکوه گردید. از آنجا که این شهر ابتدا در پای کوه ساخته شده، آن را «برکوه» می‌گفتند (کنار کوه) که در گویش مردم به «ابرکوه» تبدیل شد و پس از ورود اسلام این نام نیز مانند بعضی نام‌های دیگر در گویش عربی، کاف به قاف تبدیل و «ابرقو» خوانده شده است. نهایتاً در سال ۱۳۵۰ این شهر به صورت رسمی «ابرکوه» نامیده شد. نام آن در منابع قدیم و جدید به صورت‌های «ابرقو»، «ابرکویه»، «ابرقویه»، «برقوه» و «درکوه» آمده است. وسعت ابرکوه ۵۶۴۱ کیلومتر مربع می‌باشد و در مختصات جغرافیایی ۵۲ درجه و ۵۸ دقیقه شرقی و ۳۰ درجه و ۴۶ دقیقه شمالی و با ۱۵۵۰ متر ارتفاع از سطح دریای آزاد واقع شده است. بیشترین درجه حرارت متوسط مربوط به ماه‌های خرداد، تیر، مرداد و شهریور بوده و به صورت نسبی این ۴ ماه از سال از نظر دما متمایز از سایر ماه‌های سال هستند. همچنین ماه‌های آذر، دی، بهمن، به‌طور نسبی خنک‌ترین ماه‌های سال هستند. بیشترین درجه حرارت، ۳۹/۱ درجه مربوط به مرداد ماه و حداقل آن مربوط به بهمن و اسفندماه با ۰/۴ درجه سانتیگراد ثبت گردیده است. بیشترین میزان بارندگی ماهیانه مربوط به ماه‌های بهمن و فروردین و بین ۱۵/۵ - ۱۲ میلی‌متر می‌باشد.

۵- جاذبه‌های گردشگری ابرکوه

توسعه گردشگری در شهرستان ابرکوه به جهت گسترش زیربنا و تجهیزات فضاها و تعادل بخشی بخش‌های مختلف و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، نقش مؤثری در توسعه داشته و نه تنها پشتوانه‌ای برای توسعه اقتصادی محسوب می‌گردد، بلکه از دیدگاه اجتماعی، زمینه‌ساز پویایی فرهنگی و تحکیم وحدت ملی می‌شود. شهرستان ابرکوه دارای بیش از ۴۴ جاذبه گردشگری می‌باشد که در جدول شماره (۱) به تفکیک آمده است.

جدول شماره ۱: جاذبه‌های مؤثر گردشگری ابرکوه

جاذبه	تعداد	درصد
طبیعی	۵	۱۱/۳
فرهنگی و مذهبی	۱۴	۳۱/۸
تاریخی	۲۵	۵۶/۹
کل	۴۴	۱۰۰

منبع: نگارنده

۵-۱- جاذبه‌های طبیعی (اکوتوریستی)

۱-۱-۵- سرو ۴۵۰۰ ساله ابرکوه (سرو اول)

سرو ابرکوه گرچه کهنسال‌ترین موجود زنده دنیاست و طول عمر آن حداقل ۴۵۰۰ سال است، قطر تنه بیش از ۳ متر و قطر تاج بیش از ۱۴ متر می‌باشد. ارتفاع این سرو ۲۵ متر است، تصویر شماره (۱) سرو اول را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۱: سرو اول ابرکوه (منبع: نگارنده)

۲-۱-۵- سرو ۱۵۰۰ ساله ابرکوه (سرو دوم)

این سرو در باغچه یک خانه قدیمی و در میان خانه‌های مخروبه قرار گرفته است و محل قرار گیری آن در مرکز شهر و در فاصله حدود ۲۰۰ متری خیابان اصلی شهر ابرکوه روبروی امامزاده احمد است. ارتفاع این درخت دیر زیست حدود ۲۰ متر، محیط تنه آن در زمان اندازه‌گیری شش متر و نیم و ارتفاع ناحیه تشکیل تاج آن شش متر بوده است.

۳-۱-۵- پده‌هارونی

"پده‌هارونی" نیز درخت کهنسال دیگری است که در روستای هارونی بخش بهمن قرار دارد و ارتفاع حدود ۱۵ متری آن عظمت و قدرت خداوند را تداعی می‌کند.

۴-۱-۵- بنه بداف

"بنه بداف" نیز واقع در روستای بداف از بخش بهمن ابرکوه از دیگر درختان کهنسال ابرکوه به شمار می‌رود و سن آن را نزدیک به دو هزار سال تخمین زده‌اند و هم‌چنان با وجود سن خود میوه می‌دهد.

۵-۱-۵- کاسه رود؛ نگینی در کویر ابرکوه

در فاصله ۲۰ کیلومتری و در عمق ۹ کیلومتری جاده ابرکوه - یزد، رودخانه‌ای وجود دارد به نام کاسه‌رود که در منابع تاریخی نیز از آن یاد شده و زیبایی و شکوه این رودخانه در دل کویر که برگرفته از سیلاب‌ها و روان آب‌های جاری از سیل در کویر است، منظره با شکوهی را پدید آورده است.

۲-۵- جاذبه‌های تاریخی**۱-۲-۵- آرامگاه عزیزالدین نسفی**

آرامگاه عزیزالدین نسفی، دانشمند بزرگی که در اقصی نقاط جهان شناخته شده است در شهر ابرکوه قرار دارد و دارای محراب گچبری بسیار زیبایی است که با کتیبه‌های مزین گنبد علویان در همدان و مدرسه حیدریه قزوین و مسجد جامع ورامین و مقبره پیر بکران اصفهان هم طراز است. نسفی هم‌چنین یکی از بزرگترین عارفان و از چیره دست‌ترین نثرنویسان زبان پارسی در سده هفتم هجری بوده است.

۲-۲-۵- خانه آقازاده؛ معماری خیره کننده ایرانی

یکی از مهم‌ترین خانه‌های ابرکوه، خانه آقازاده است که بادگیرهای منحصر به فرد و دو طبقه آن بی‌نظیر است. این خانه از نظر معماری و به کارگیری عناصر معماری سنتی ایران بسیار در خور توجه است و به صورت حیاط مرکزی است و عمارت آن در سه جهت و به منظور استفاده در فصول مختلف سال

ساخته شده است و بادگیر و کلاه فرنگی آن با ارتفاع ۱۸ متری خود به این خانه ابهت خاصی داده است. قدمت این خانه به دوره قاجاریه باز می‌گردد و در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است، مهم‌ترین خانه‌های ابرکوه در جدول شماره (۲) ارائه گردیده است.

۳-۲-۵- قلعه‌های تاریخی ابرکوه

شهرستان ابرکوه دارای قلعه‌های بسیاری است که تعداد آنها به عدد ۵۰ می‌رسد که مهم‌ترین آنها قلعه بزرگ روستای شهرسب در ورودی شهر ابرکوه از سمت یزد است. این قلعه، قلعه‌ای عظیم با سردری رفیع است و آثاری از مجتمع مسکونی که هسته اولیه این مجتمع مسکونی عظیم را می‌توان به دوره صفویه نسبت داد و قلعه‌ای است با برج و بارو و سردری جداگانه، هشت برج و نیم در چهار زاویه که در میان قلعه بیرونی واقع شده است. ارگ شهرسب ۱۷ هزار مترمربع مساحت دارد و مصالح به کار رفته در آن خشت خام، گل، سنگ، چوب و آجر پخته است و ویژگی‌های بارز این مجتمع مسکونی بسیار زیبا، خانه‌های قدیمی برتر با تزئینات گچبری و نقوش اسلیمی گل و بوته و مقرنس کاری آنهاست، جدول شماره (۳) نمایانگر قلعه‌های واجد ارزش ابرکوه می‌باشد.

۴-۲-۵- یخچال‌های تاریخی شهرستان ابرکوه

یخچال‌ها زیبایی در ابرکوه وجود دارد که در قدیم از آنها به جهت نگهداری یخ استفاده می‌شده است و نمونه جالب آن را می‌توان در ورودی شهر ابرکوه از سمت شیراز مشاهده کرد. قدمت برخی از یخچال‌های ابرکوه به عهد قاجار و برخی دیگر به رونق جاده ابریشم برمی‌گردد، در جدول شماره (۴) مهم‌ترین یخچال‌های ابرکوه ذکر شده است.

جدول شماره ۲: مهم‌ترین خانه‌های تاریخی ابرکوه

نام خانه	موقعیت	قدمت	توضیحات
خانه ابطحی	محلۀ نبادان	صفویه	در مجاورت اثر تاریخی سیدون علی نقی و مسجد حسینیه
خانه عظیم پور	محلۀ دربقلعه ابرکوه	صفویه	دارای تزئینات متنوع
خانه نیکخواه	روستای بداف ابرکوه	صفویه	درخت ۱۵۰۰ ساله بنه در حیاط این خانه قرار دارد
خانه صولت	بافت قدیم ابرکوه	اوایل قاجاریه	موزه مردم شناسی ابرکوه
خانه آقازاده	ابرکوه	قاجاریه	در فهرست آثار ملی ایران
خانه حسینی دوست	محلۀ دروازه میدان	قاجاریه	ضلع جنوبی دو طبقه است

خانه گبری	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	دارای حیاط هشت ضلعی
خانه سالاری	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	ثبت در آثار ملی ایران
خانه اسماعیل خانی	مهردشت، مهرآباد	قاجاریه	دارای تزئینات متنوع
خانه ارزانی	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	دارای فضاهای جانبی گاراژ و درشکه خانه
خانه ملک	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	جبهه شمالی دو طبقه
خانه موسوی	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	ثبت در آثار ملی ایران
خانه سیدعلی آقا	بافت قدیم ابرکوه	قاجاریه	از حیث معماری و مصالح در خور توجه است
خانه مدرس زاده	بافت قدیم ابرکوه	پهلوی	واقع در محله دروازه میدان در کنار خانه آقازاده

منبع: نگارنده

جدول شماره ۳: قلعه‌های تاریخی شهرستان ابرکوه

نام قلعه	موقعیت	قدمت	توضیحات
قلعه هارونی	ابرکوه	پیش از اسلام	تدافعی
قلعه روستای تیزک	روستای تیزک ابرکوه	افشاریه و زندیه	ارگ مسکونی
قلعه روستای بداف	بخش بهمن ابرکوه	افشاریه	دارای پلان بیضوی
قلعه رباط	حومه ابرکوه	صفویه	دارای نقوش متنوع هندسی
قلعه شهرسب	شهرسب	صفویه	ارگ مسکونی
قلعه حسن خان	مهردشت ابرکوه	-	ثبت در آثار ملی
قلعه فیروز آباد	فیروزآباد	-	ارگ مسکونی با پلانی مربع

منبع: نگارنده

جدول شماره ۴: یخچال‌های تاریخی ابرکوه

نام یخچال	موقعیت	قدمت
یخچال برزن	حومه مریم آباد	قاجاریه
یخچال هک	روستای هک	قاجاریه
یخچال فتح آباد	فتح آباد	قاجاریه
یخچال ورودی ابرکوه	بافت تاریخی ابرکوه	قاجاریه

منبع: نگارنده

۳-۵- جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی

۱-۳-۵- مساجد قدیمی ابرکوه

ابرکوه مساجد قدیمی بسیاری دارد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به مسجد جامع ابرکوه اشاره کرد. این مسجد کهن‌سال در کنار خیابان اصلی و میدان بزرگ شهر واقع شده است و اساس معماری بنای این مسجد، چهار ایوانی به نظر می‌آید که حیاط مستطیل شکلی آن را احاطه کرده و دارای دهلیزها و شبستان‌های دیگر است. مردم معتقدند که پایه‌ریزی این مسجد در قرون اول یا دوم هجری هنگامی که مردم این دیار دین مبین اسلام را پذیرفتند انجام گرفته و در قرون بعدی تکمیل شده است و تقریباً تمام قسمت‌های بنای مسجد از آثار دوره مغول است؛ اما قسمت‌هایی وجود دارد که از سابقه کهن‌تری برخوردار است که از جمله آنها می‌توان به محراب گچبری بسیار عالی و پرکاری که در ایوان شرقی در صفا سمت چپ قرار دارد، اشاره کرد. در جدول شماره (۵) مهم‌ترین مساجد ابرکوه به ترتیب قدمت آمده است.

۲-۳-۵- امامزاده عباسعلی، مهم‌ترین قطب مذهبی ابرکوه

امامزاده عباسعلی بنا به قول بزرگان و تاریخ ابرکوه از فرزندان یا نوادگان حضرت امام سجاده (ع) است و در روستای تاریخی مریم آباد که نامی نیز در شاهنامه فردوسی به نام "میم" دارد قرار دارد. روستای مریم آباد در فاصله دو کیلومتری شهر ابرکوه و در مسیر جاده اصلی ابرکوه به سمت شیراز است که به واسطه موقعیت خاص خود هم‌چنین امکانات و فضای سبز هم‌جوار امامزاده عباسعلی مورد توجه خاص مسافران به ویژه در ایام نوروز است. در جدول شماره (۶) به ترتیب قدمت امامزاده‌ها و بقاع متبرکه ابرکوه بیان گردیده شده است

۳-۳-۵- منار سر در نظام الملک، نشانه مذهب شهر

داخل شهر ابرکوه و در خیابان نظامیه دو منار مرتفع بر روی سردری بلند به چشم می‌خورد که مردم آن را منار و سردر نظام الملک می‌خوانند و گفته می‌شود که در این محل مسجد، بازار و مدرسه وجود داشته است و تزئینات آجری و کاشیکاری در خور توجهی دارد.

۴-۳-۵- گنبد عالی ابرکوه، نشانه بین شهری

گنبد عالی ابرکوه بنایی است برج مانند بر فراز کوه سنگی کوچکی مشرف بر شهر که مقبره امیر عمیدالدین شمس‌الدوله دیلمی از طایفه هزار اسب است. این بنا از سنگ و گچ و بر روی کرسی مربعی که چهار گوشه آن تخت شده، ساخته شده است و به شکل هشت ضلعی است و در کشور نیز دارای شهرت

است و برای دیدار آن باید از میدان اول ورودی شهر از سمت یزد به سمت بخش بهمن حرکت کرد. این بنا، نخستین اثر تاریخی ثبت شده استان یزد در فهرست آثار ملی است.

جدول شماره ۵: مساجد و منار تاریخی ابرکوه

نام مسجد / منار	موقعیت	قدمت
مسجد بیرون	حومه ابرکوه	قرن اول/دوم هجری
مسجد جامع ابرکوه	بافت تاریخی ابرکوه	قرن اول/دوم هجری
مسجد جامع مریم آباد	روستای مریم آباد	قاجاریه
مسجد آقا	بافت تاریخی ابرکوه	قاجاریه
منار سردر نظام الملک	بافت تاریخی ابرکوه	سلجوقی

منبع: نگارنده

جدول شماره ۶: مقبره‌های تاریخی ابرکوه

نام مقبره / بقعه	موقعیت	قدمت
بقعه زیارتی علی موسی الرضا(ع)	بافت تاریخی ابرکوه	قرن اول/دوم هجری
گنبد عالی	بر فراز کوه مشرف به شهر	قرن پنجم هجری
مقبره پیر مراد	بافت تاریخی ابرکوه	قرن ششم هجری
مقبره سیدون علی نقیا	بافت تاریخی ابرکوه	قرن هشتم هجری
مقبره پیر صدق	صحرای فتح آباد	قرن هشتم هجری
مقبره کیخسرو	بافت تاریخی ابرکوه	قرن هشتم هجری
مقبره پیر حسین	حومه ابرکوه	قرن نهم هجری
مقبره ملاعلی کرم	بافت تاریخی ابرکوه	قرن دوازدهم
مقبره سردار افخمی	مهردشت	قرن سیزدهم هجری

منبع: نگارنده

۶- نتایج

در این تحقیق ۴۱۰ پرسش‌نامه در مکان‌هایی که دارای پتانسیل‌های اکوتوریستی، جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی بوده و گردشگرانی که جهت بازدید به این مکان‌ها مراجعه نمودند، توزیع شد. سپس از آزمون دو جمله‌ای ($P < 0.60$) استفاده شد و سطوح عوامل طبیعی، تاریخی و فرهنگی مورد اندازه‌گیری قرار گرفت. در تأمین روایی پرسش‌نامه مورد استفاده، روش اعتبار محتوی مد نظر بود. این روش نوعی روایی است که معمولاً برای بررسی اجزای تشکیل دهنده یک ابزار اندازه‌گیری به کار برده می‌شود. در واقع این نوع روایی فرآیند تعیین معرف بودن سؤالات ابزار با توجه به ویژگی‌ها، مهارت‌ها، دانش و آنچه مورد اندازه‌گیری واقع می‌شود، می‌باشد.

$$z = \frac{\bar{p} - p}{\sqrt{\frac{p - q}{n}}}$$

به منظور تعیین قابلیت اعتماد (پایایی) ابزار اندازه‌گیری از روش سنجش سازگاری درونی استفاده شد. سازگاری درونی به وسیله ضریب آلفای کرونباخ اندازه‌گیری می‌شود. این روش در اغلب تحقیقات مورد استفاده قرار می‌گیرد و اگرچه حداقل مقدار قابل قبول برای آن ۰/۷ می‌باشد، اما مقادیر ۰/۶ و حتی ۰/۵۵ نیز برای آن قابل قبول است.

فرضیه اول

جاذبه‌های اکوتوریستی مانند سرو اول و دوم ابرکوه، پده‌هارونی، بنه بداف و کاسه رود که در توسعه گردشگری ابرکوه تأثیر گذارند.

در این فرضیه ۵۷/۸ درصد خیلی زیاد، ۱۹/۵ درصد زیاد، ۱۲/۴ درصد متوسط، ۸/۹ درصد کم و ۱/۴ درصد خیلی کم می‌باشد.

فرضیه دوم

جاذبه‌های تاریخی مانند آثار و ابنیه تاریخی، آداب و رسوم محلی و سنتی و به طور کلی جلوه‌های فرهنگی ابرکوه که در توسعه گردشگری این شهرستان تأثیر گذارند.

در این فرضیه ۳۵/۴ درصد خیلی زیاد، ۲۷/۹ درصد زیاد، ۱۳/۷ درصد متوسط، ۱۸/۲ درصد کم و ۳/۸ درصد خیلی کم می‌باشد.

فرضیه سوم

جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی از قبیل مقبره‌ها، زیارتگاه‌ها و عوامل فرهنگی - آئینی مانند شرکت در مراسم ملی و مذهبی از جمله اعیاد، جشن‌ها و عزاداری‌ها در مناسبت‌های خاص در جذب گردشگران مؤثر هستند.

در این فرضیه ۱۴/۱ درصد خیلی زیاد، ۲۳/۴ درصد زیاد، ۲۸/۶ درصد متوسط، ۳۴/۲ درصد کم و ۹/۷ درصد خیلی کم می‌باشد.

در نتایج فرضیات، فرضیه اول (جاذبه‌های اکوتوریسمی) بیشترین تأثیر را در توسعه گردشگری داشته و فضیه‌های دوم (جاذبه‌های تاریخی) و سوم (جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی) در مرحله بعدی اهمیت قرار گرفتند. بدون شک نقش سرو ۴۵۰۰ ساله ابرکوه به عنوان میراث فرهنگی با شهرت ملی و فرا ملی در این دسته‌بندی بسیار تأثیرگذار بوده است.

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

جاذبه‌های گردشگری شهرستان ابرکوه بر اساس تنوع، شامل جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی - مذهبی می‌باشند. جاذبه‌های اکوتوریستی مهم‌ترین عامل جذب گردشگر محسوب می‌شود و پس از آن جاذبه‌های تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی - مذهبی قرار می‌گیرند. وجود درختان کهن‌سال با شهرت بین‌المللی یک پتانسیل قوی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی می‌باشد، در کنار جاذبه‌های اکوتوریستی بناهای متنوع و متعدد تاریخی، آداب و رسوم ملی و مذهبی و محصولات کشاورزی از جاذبه‌های گردشگری مهم این شهرستان به حساب می‌آیند. هم‌چنین قرار گرفتن در مسیر ارتباطی یزد - شیراز و هم‌چنین نزدیکی به سه شهر مهم اصفهان، شیراز و یزد به عنوان مهم‌ترین قطب‌های گردشگری کشور عواملی هستند که می‌توانند ابرکوه را به مرکز توریستی مهمی تبدیل نمایند. برنامه‌ریزی برای گردشگری نباید تک بعدی باشد، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در جذب توریسم داخلی و خارجی می‌تواند اقتصاد شهرستان، استان و نهایتاً کشور را متحول سازد.

با توجه به نتایج حاصله، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- افزایش درآمد از طریق توسعه توریسم در ابرکوه.
- حفاظت از جاذبه‌های اکوتوریستی شهرستان ابرکوه.
- حفاظت از حیات وحش رو به نابودی شهرستان ابرکوه.
- تشویق فعالیت‌های عمرانی و زیربنایی توسعه گردشگری و شبکه‌های حمل و نقل و تولید و عرضه کالاهای مورد نیاز مسافران.
- احداث مجتمع‌های جهانگردی در ابرکوه.
- تأسیس دفاتر مسافرتی و گردشگری و تقویت زیرساخت‌های جذب توریست.
- معرفی جاذبه‌های کویری ابرکوه به گردشگران.
- معرفی محصولات کشاورزی ابرکوه، خصوصاً "پسته ابرکوه" به عنوان محصولی با کیفیت بالا به گردشگران و بازرگانان داخلی و خارجی.
- تبدیل ابرکوه به کانون توریستی مابین سه استان مهم گردشگری ایران.

منابع و مآخذ:

۱. ابراهیم زاده، ع. ۱۳۸۶. توسعه توریسم و تحولات کارکردی آن در ایران در حال گذر. نشریه علوم جغرافیایی، ۶(۶).
۲. امین بیدختی، ع. ۱۳۸۶. صنعت گردشگری در ایران، توانمندی ها، موانع و راهکارها. مجموعه مقالات همایش ملی توانمندی ها، موانع و راهکارهای توسعه گردشگری استان سمنان، سمنان، ۲۹ بهمن.
۳. تقوایی، م. ۱۳۸۸. نقش و جایگاه برنامه ریزی چند بعدی در توسعه توریسم و اکوتوریسم. فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۰(۳): ۶۲-۴۵.
۴. خذرلی، ج. ۱۳۸۹. مبانی جغرافیای توریسم و اکوتوریسم. چاپ اول. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه. ۲۹۲ صفحه.
۵. رضوانی، م. ۱۳۸۳. مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران. چاپ اول. انتشارات قومس. ۳۰۴ صفحه.
۶. رکن الدین افتخاری، ع. ۱۳۸۹. فرآیند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران. فصلنامه پژوهش های روستایی، ۴(۱): ۴۴-۱.
۷. زاهدی، ش. ۱۳۸۵. مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار. چاپ اول. انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی. ۲۱۵ صفحه.
۸. سراقی، ع. ۱۳۷۸. نقش جاذبه های اکوتوریسمی در توسعه گردشگری نیاوند با تاکید بر مدل SWOT. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۱(۸): ۱۶۹-۱۳۳.
۹. سید علی پور، خ.، اقبالی، ن. ۱۳۹۰. نقش جاذبه های اکوتوریستی، فرهنگی و تاریخی در توسعه گردشگری استان سمنان، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۱۱(۱): ۶۱-۴۱.
۱۰. شربتی، ا. ۱۳۸۹. نقش و جایگاه جاذبه های یادمانی و تاریخی استان گلستان در جذب توریست. مجله آمایش محیط، ۸(۳): ۶۹-۵۵.
۱۱. ضیایی، م.، داغستانی، س. ۱۳۸۹. تحلیل سلسله مراتبی جاذبه های تاریخی و فرهنگی شهرستان نیشابور، فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۷(۸): ۱۳۸-۱۱۳.
۱۲. علوی، م. ۱۳۹۰. بررسی آثار استفاده از فناوری اطلاعات در توسعه صنعت گردشگری ایران با استفاده از روش تحلیل پوششی داده ها DEA، سومین همایش ملی DEA، دانشگاه آزاد اسلامی، فیروزکوه، ۲۹-۳۰ تیر.
۱۳. کرمی، ت. ۱۳۸۶. بررسی روند جهانگردی در ایران، ماهنامه پیام سبز، ۶۰(۷): ۲۲۵-۲۲۵.
۱۴. کریم پناه، ر. ۱۳۸۴. تحلیل اکوتوریسم و نقش آن در توسعه منطقه ای استان کردستان، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس. ۲۲۸ صفحه.

۱۵. میراج، ف. ۱۳۸۶. اثر جاذبه های گردشگری استان سمنان بر پویایی اشتغال. نشریه علوم جغرافیایی، ۱۰، (۷): ۳۹-۵۸.
۱۶. نصرتی، م. ۱۳۷۸. امکان سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تهران.
۱۷. نوروزی، م. ۱۳۸۹. امکان سنجی جاذبه های دره توتیا(بهشت گمشده) از توابع شهرستان ملایر با هدف تبدیل آن به سایت گردشگری. مجله آمایش محیط، ۹(۳).

18. Cawley, M and Marast, J. 2007. Promoting integrated rural tourism: comparative perspectives on institutional networking in France and Ireland. *Tourism Geographies* 9(4), 24p.

19. Garrod, B. Wornell, R. and Youell, R. 2006. Re-Conceptualising rural resources as Countryside capital: The Case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, pp 21-23.

20. Higham, J. 2007. Critical issues in ecotourism: understanding a complex tourism phenomenon, Amsterdam. Published by Elsevier Ltd, Butterworth-Heinemann, 122p.

21. Randall, A. 2002. Resource economics, second edition. New York, John Wiley and Sons, 81p.

Archive of SID